

УДК 316.624

О. О. СЕРДЮК,

кандидат соціологічних наук, доцент,

заступник завідувача науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5733-6432>

КОРУПЦІЯ В ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ ХАРКІВ'ЯН: РЕЗУЛЬТАТИ СОЦІОЛОГІЧНОГО МОНІТОРИНГУ 2013–2015 РОКІВ

Подано результати моніторингового дослідження «Корупція в повсякденному житті харків'ян», яке щорічно проводиться соціологами Харківського національного університету внутрішніх справ. Проаналізовано динаміку корупційного досвіду, хабарів на вимогу, добровільних хабарів, використання «зв'язків» та оскарження корупції. Розглянуто суб'єктивні особливості сприйняття корупції харків'янами, такі як: оцінка гостроти проблеми корупції, оцінка рівня корупції та сприйняття його зміни, оцінка шкідливості корупції та готовності до корупційних практик. Проаналізовано особисту «політику» харків'ян щодо хабарів, їхню думку про значення корупції та заходи боротьби з нею.

Ключові слова: корупція, сприйняття корупції, моніторинг, хабарі на вимогу, добровільні хабарі, протидія корупції.

Serdyuk, A.A. (2016), "Corruption in the everyday life of Kharkiv citizens: results of sociological monitoring in 2013–2015" ["Koruptsiia v povsiakdennomu zhytti kharkivian: rezultaty sotsiolohichnoho monitorynhu 2013–2015 rokiv"], *Pravo i Bezpeka*, No. 3, pp. 80–85.

Постановка проблеми. Серед сучасних проблем, які стоять перед українською державою та суспільством, особливе місце посідає проблема корупції. Такий стан справ посилюється латентним, прихованим характером цієї проблеми. Оскільки кримінальна корупція займає не більше 1 % від усієї кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, дослідити її зміни за статистичними даними вкрай важко [1–3]. Кількість кримінальних корупційних правопорушень, кримінальні провадження за якими закінчено розслідуванням, у 2013 році становила 2381, у 2014 році – 2412, у 2015 році – 2493. Ці дані не тільки показують повільне

зростання корупції, але і свідчать про високу латентність корупції. За даними Transparency International, Україна у 2015 році посіла 130 місце за індексом сприйняття корупції серед 167 країн світу, і така ситуація зберігається тривалий час (рис. 1) [4]. Дані Київського міжнародного інституту соціології свідчать, що за останні роки рівень корупції не знижується – 70,7 % опитаних мали корупційний досвід протягом 2015 року [5]. Саме це зумовлює необхідність застосування соціологічних методів дослідження корупції, здатних викрити реальні масштаби її розповсюдження.

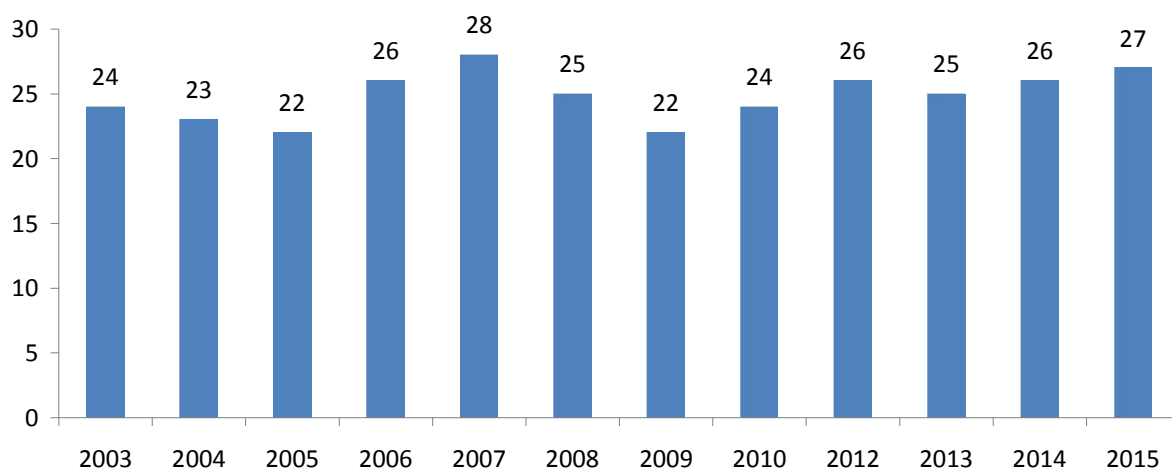

Рис. 1. Динаміка індексу сприйняття корупції в Україні (порівняльні дані за 2003–2015 роки). Оцінювання відбувається за 100-бальною шкалою, чим більше показник – тим меншою є корупція [4]

Метою цієї статті є презентація результатів щорічного дослідження корупції, яке здійснюється під керівництвом автора з 2013 року.

Виклад основного матеріалу. У рамках Регіональної програми запобігання і протидії корупції в Харківській області на 2013–2015 роки та регіональної Програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2016–2017 роки соціологами Харківського національного університету внутрішніх справ здійснюється моніторинг рівня сприйняття корупції й ефективності заходів із протидії та запобігання корупційним проявам із метою розроблення додаткових заходів із протидії корупції в Харківській області «Корупція в повсякденному житті харків'ян».

Перше опитування проводилось у грудні 2013 року, друге – у жовтні 2014 року, третє – у жовтні 2015 року й тривало 2 дні. В опитуванні були задіяні 50 інтерв'юєрів. Опитування здійснювалось методом структурованого особистого інтерв'ю «віч-на-віч» (face-to-face). Тривалість інтерв'ю становила 15–20 хвилин. Отримані дані описують громадську думку мешканців м. Харкова щодо питання корупції

станом на жовтень 2015 року. Обсяг вибіркової сукупності складає 640 респондентів – мешканців м. Харкова у віці 16 і більше років. Параметри вибіркової сукупності в цілому відображають модель генеральної сукупності, обсяг якої – 1 450 871 чол. (01.03.2015), похибка результатів (за довірчої вірогідності 95 %) становить: для показників, близьких до 50 %, – $\pm 3,87$ %; для показників, близьких до 20 %, – $\pm 3,1$ %; для показників, близьких до 5 %, – $\pm 1,69$ %.

Центральним показником моніторингу є досвід харків'ян щодо корупції. Респондентам ставилося питання «Чи доводилось Вам або членам Вашої родини за останні 12 місяців стикатися з будь-якими проявами корупції з боку представників державних органів, у тому числі освітніх, медичних чи інших організацій?», процентний розподіл відповідей на яке подано на рисунку 2 (% від тих, хто відповів). Із рисунку видно, що половина харків'ян (53,3 %) за останні 12 місяців стикалася з проявами корупції. Процент харків'ян, які стикалися з будь-якими проявами корупції, за останній рік зменшився на 12,7 % до – рівня 2013 року.

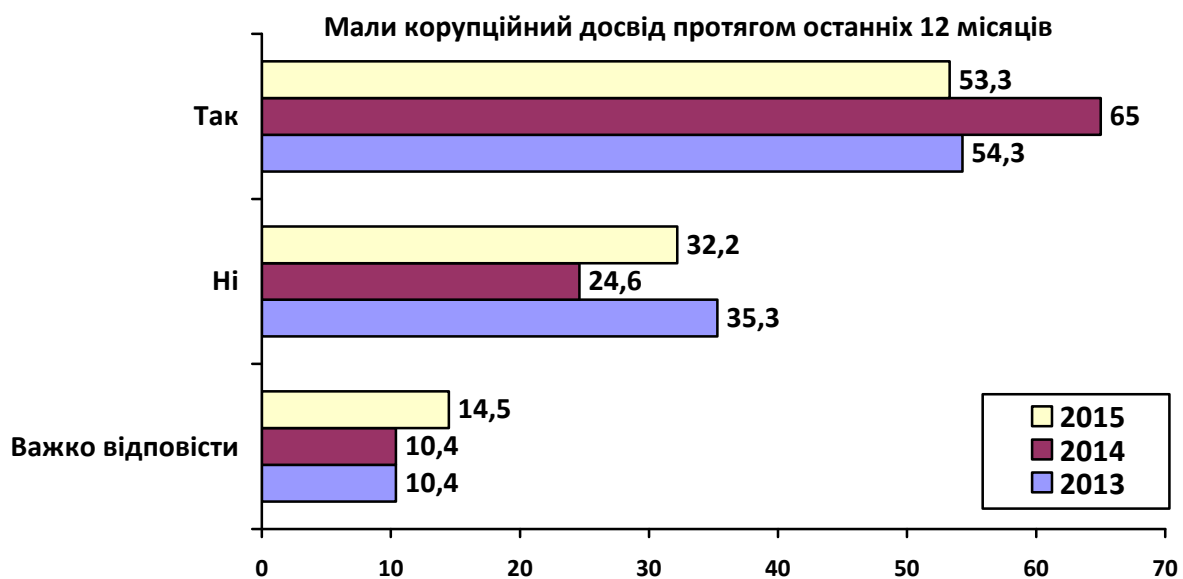

Рис. 2. Динаміка проявів корупції серед мешканців м. Харкова (порівняльні дані за 2013, 2014 та 2015 роки)

Інформацію щодо досвіду корупції подано в таблиці 1 у вигляді процентного розподілу відповідей на запитання «Якщо Ви контактували з державною установою, чи відбувалось наступне ... У Вас вимагали хабара (грошей, подарунка, послуги); Ви самі пропонували хабара (грошей, подарунка, послуги); Ви використовували “зв’язки” (знайомство, протекцію,

“блат”»). Запитання щодо конкретного корупційного досвіду ставились тільки респондентам, які мали контакти з певними державними установами.

За кількістю хабарів на вимогу «лідують» Державна автомобільна інспекція (57,1 %), вищі навчальні заклади (56,7 %) та державні медичні заклади (53,6 %).

Таблиця 1

Досвід харків'ян щодо корупції (% від тих, хто мав контакти з певними державними установами). Порівняльні дані за 2013, 2014 та 2015 роки

Установа	Від них вимагали хабар			Самі пропонували хабар			Використовували «зв'язки»		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Приватизація, володіння та користування землею	88,9	63,4	51,8	7,4	18,3	16,9	3,7	18,3	31,3
Проходження митного контролю, оформлення митних документів	81,0	68,8	36,2	4,8	18,8	27,5	14,3	12,5	36,2
Регламентация підприємницької діяльності	60,9	79,1	36,7	17,4	11,6	26,7	21,7	9,3	36,7
Судова система	68,8	72,9	42,5	12,5	16,7	30,0	18,8	10,4	27,5
Державні загальноосвітні школи	39,5	72,4	49,5	42,1	22,4	32,7	18,4	5,2	17,8
Податкові служби	71,4	74,5	36,1	19,0	19,1	40,3	9,5	6,4	23,6
Міліція (не рахуючи ДАІ)	54,5	67,4	51,9	31,8	18,9	29,6	13,6	13,7	18,5
ДАІ	61,7	63,7	57,1	30,0	32,3	30,5	8,3	4,0	12,4
Прокуратура	66,7	55,6	35,7	8,3	25,9	44,6	25,0	18,5	19,6
Вищі навчальні заклади	59,8	59,1	56,7	21,8	26,4	24,7	18,4	14,5	18,7
Влаштування на роботу до державної установи	64,7	44,7	48,9	7,8	17,1	31,9	27,5	38,2	19,1
Підключення чи ремонт комунальних послуг або зв'язку	59,5	57,5	41,4	18,9	30,1	36,8	21,6	12,4	21,8
Оформлення чи отримання соціальних виплат	53,8	51,0	43,1	15,4	27,0	25,0	30,8	22,0	31,9
Отримання різних дозволів в органах влади	58,1	57,5	44,4	25,8	32,2	28,4	16,1	10,3	27,2
Державні нотаріуси	60,0	58,3	30,4	26,7	21,7	42,9	13,3	20,0	26,8
Державні медичні заклади	44,5	41,6	53,6	28,0	36,4	28,4	27,4	22,0	18,0
Отримання державного житла	37,5	61,8	37,5	50,0	32,4	42,9	12,5	5,9	19,6
Реєстрація або приватизація об'єктів нерухомості	64,3	60,5	43,1	17,9	23,3	18,1	17,9	16,3	38,9
Отримання кредиту (позики) в державній установі	29,4	64,2	28,3	29,4	18,9	36,7	41,2	17,0	35,0
Середнє значення	59,2	61,8	43,4	21,8	23,7	31,3	18,9	14,6	25,3

Ситуація з хабарництвом на вимогу порівняно з 2014 роком суттєво покращилась. У 2015 році середній відсоток хабарів на вимогу в державних установах і закладах становив 43,4 %, у 2014 році – 62 %, у 2013 році – 59,2 %.

За кількістю добровільних хабарів «лідують» прокуратура (44,6 %), державні нотаріуси та отримання державного житла (42,9 %).

Порівняно з 2013 та 2014 роками частина «добровільного» хабарництва зросла (з 21,8 % у 2013 році та 23,7 % у 2014 році до 31,3 % у 2015 році).

Але найбільш суттєво протягом 2015 року серед харків'ян збільшилося використання «зв'язків». Четверть опитаних (25,3 %) зізнається в тому, що вони отримували бажане за допо-

могою «блата». Більш за все «зв'язки» використовують під час реєстрації або приватизації об'єктів нерухомості (38,9 %), регламентації підприємницької діяльності (36,7 %) та оформлення митних документів (36,2 %).

Більшість харків'ян (63 %), як і раніше, не скаржиться на випадки корупції, але процент осіб, що скаржились на випадки корупції, суттєво збільшився – з 12 % (у 2013–2014 роки) до 37 % у 2015 році. Це означає, що харків'яни стали менш толерантно ставитись до корупції.

Причини неоскарження корупції залишились практично без змін. Головна причина – тому, що люди вважають це безперспективною справою. Слід зауважити, що процент осіб, які вважають, що це небезпечно, зріс із 9 % у 2013–2014 роках до 13 % у 2015 році.

Щодо сприйняття корупції харків'янами слід відмітити таку низку тенденцій.

Протягом 2015 року суб'єктивна оцінка гостроти проблеми корупції в українському суспільстві зменшилась. При цьому харків'яни схильні, як і раніше, оцінювати рівень хабарництва в своєму рідному місті як нижчий, ніж у країні.

Суб'єктивна оцінка рівня корупції відбиває дві тенденції: 1) її загальний рівень в Україні сприймається вищим, ніж у Харкові; 2) у 2015 році рівень корупції зменшився до рівня 2013 року. Суб'єктивне сприйняття зміни рівня корупції – темпи зростання зменшились (показник зменшився вдвічі).

Суб'єктивна оцінка шкоди від корупції є важливим показником, прямо пов'язаним із мотивацією на здійснення корупційних діянь.

Серед харків'ян є розповсюдженою думка, що корупція більше шкодить якимось іншим громадянам, ніж їм самим. Майже кожен четвертий респондент вважає, що корупція у суспільстві особисто йому не шкодить. Кількість респондентів, які вважають, що корупція їм особисто не шкодить, у 2015 році зросла до 23,6 % (з 15,3 % у 2013 р.).

Процентний розподіл відповідей респондентів стосовно шкоди від корупції був перерахований в індекс (рис. 3), який коливається від +1 – «так, шкодить» до -1 – «ні, не шкодить». Значення індексу значно зменшились навіть порівняно з докризовим 2013 роком. Зменшення цього показника свідчить про процес нормалізації корупції в суспільній свідомості. Це є дуже тривожним симптомом.

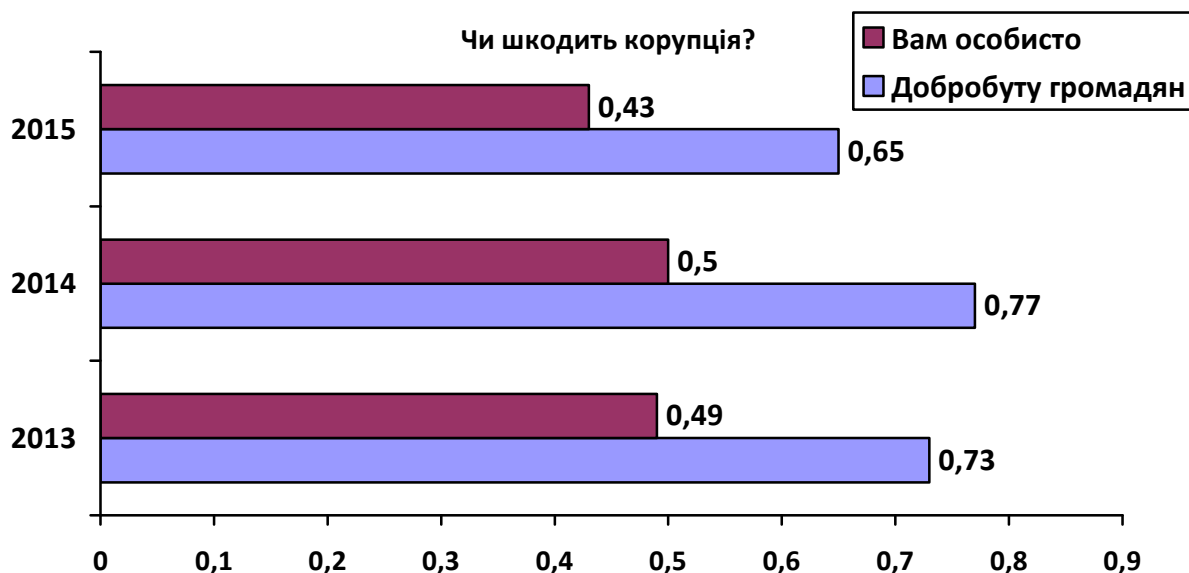

Рис. 3. Суб'єктивне сприйняття шкоди від корупції. Процентний розподіл відповідей респондентів перераховано в індекс, який коливається від +1 – «так, (корупція) шкодить» до -1 – «ні, (корупція) не шкодить». Порівняльні дані за 2013, 2014 та 2015 роки

Суб'єктивна готовність до корупції є такою (рис. 4). Порівняно з 2014 роком у 2015 році збільшився відсоток респондентів, які завжди виправдовують корупційні практики. Частка тих, хто категорично заперечує корупційні практики, також трохи зросла. Три чверті опитаних суб'єктивно готові до корупційних практик.

Особиста «політика» харків'ян щодо хабарів є такою. Третина респондентів схильна особисто виправдовувати хабарництво, коли для них складається безвихідна (з їхньої точки зору) ситуація або їм «дуже потрібен результат». Майже кожен третій вважає, що без корупції не обійтися. Лише чверть опитаних по-

вністю заперечує корупцію та вважає, що давати хабарі не можна ніколи та за жодних обставин.

Значення корупції для громадян – це образ корупції в суспільній свідомості. 40 % респондентів відмічають у першу чергу негативні значення корупції й демонструють усвідомлення того, що корупція є чинником, що чинить руйнівний вплив на суспільство та державні інститути. Кожен третій респондент відзначає, що «Корупція є швидким шляхом вирішення складних проблем без бюрократії та тяганини». Кожен четвертий згадує прислів'я «Не підмажеш – не поїдеш» і вказує, що «Це є давня традиція,

і, можливо, в чомусь вона виправдана». Перед з усвідомленням негативного впливу корупції на суспільний устрій респонденти вказують на

функціональний характер корупції, на її спроможність «вирішувати питання».

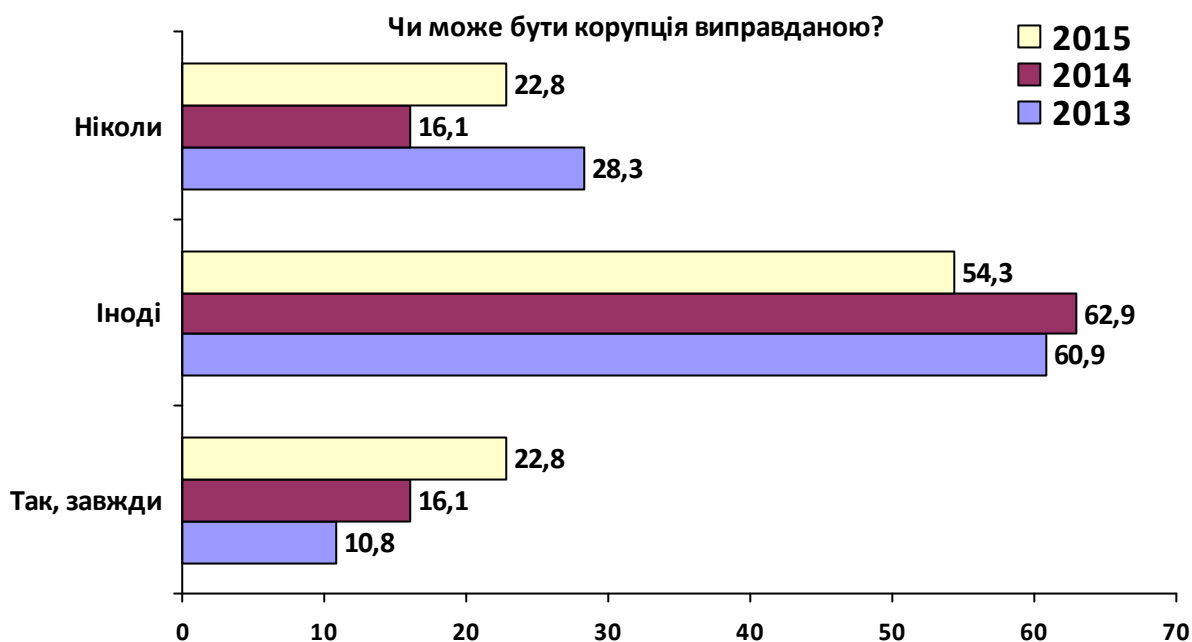

Рис. 4. Процентний розподіл відповідей на запитання «На Вашу думку, чи може надання хабара, неофіційних послуг або подарунка бути виправданим, якщо це необхідно для вирішення важливої для Вас справи?» (% від тих, хто відповів). Порівняльні дані за 2013, 2014 та 2015 роки

У респондентів відсутня єдина свідомо позиція щодо шляхів подолання корупції в суспільстві та державі. У 2015 році більше третини, як і в попередній рік, вважали, що перемогти корупцію взагалі неможливо (36,2 % у 2015 році і 38,4 % у 2014 році). Серед заходів боротьби найбільш ефективними респонденти вважали репресивні заходи, але кількість прихильників люстрації чиновників суттєво зменшилась (з 26 % у 2014 році до 18,4 % у 2015 році), менш популярними залишалися заходи економічного впливу, а виховання населення в антикорупційному дусі ефективним вважала ще менша кількість респондентів, ніж у 2014 році (14,4 % у 2015 році порівняно з 21,2 % у 2014 році).

Висновки. Взагалі дослідження показує подвійне ставлення харків'ян до явища корупції. З одного боку, вони формально показують добре розуміння негативних наслідків цього

явища, вважають його шкідливим для суспільства й держави. З іншого боку, водночас вони схильні виправдовувати корупцію та миритися з нею за принципом «такою є природа речей, і нічого з цим зробити неможливо».

Дослідження 2013–2015 років не показали суттєвих змін у ставленні до корупції. Більшість громадян на індивідуальному рівні схвалює корупцію, бо вона є «функціональною» для них під час вирішення конкретних життєвих питань. На суспільному рівні, «взагалі», громадяни корупцію засуджують. Для подолання цього явища пропонують карати «когось іншого», а змінювати власну поведінку не вважають за потрібне.

Така ситуація свідчить про важливість і необхідність просвітницької та виховної роботи серед населення, яка має своєю метою зниження цінності корупційних практик у свідомості українців.

Список бібліографічних посилань

1. Markovska A., Serdyuk A. Analysing media representation of corruption in the Ukraine: who is panicking? // Corruption, greed and crime-money. Sleaze and shady economy in Europe and beyond/Petrus C. van Duynе, Jackie Harvey, Georgios A. Antonopoulos, Klaus von Lampe, Almir Maljeviж, Anna Markovska (eds.). Wolf Legal Publishers (WLP), 2014. P. 121–138.
2. Markovska A. A., Serdyuk A. A. Corruption as a pet monster: analysing the results of corruption monitoring in Ukraine // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної

юстиції: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 22 трав. 2015 р./МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Харків: ХНУВС, 2015. С. 182–183.

3. Markovska A., Serdyuk A. Black, grey or white? Finding the new shade of corruption in Ukraine // *The Relativity of Wrongdoing: Corruption, Organised Crime, Fraud and Money Laundering in Perspective*/Petrus C. van Duynе, Almir Maljevic, Georgios A. Antonopoulos, Jackie Harvey, Klaus von Lampe (eds.). Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2015. P. 21–42.

4. Індекс корупції CPI-2015 // Transparency International Україна: офіц. сайт. URL: <http://ti-ukraine.org/%D0%A1PI-2015> (дата звернення: 01.09.2016).

5. Стан корупції в Україні. Порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень: 2007, 2009, 2011 та 2015/Київ. ін-т соціології. Київ, 2015. 68 с. URL: http://www.kiis.com.ua/materials/pr/20161602_corruption/Corruption%20in%20Ukraine%202015%20UKR.pdf (дата звернення: 01.09.2016).

Надійшла до редколегії 27.09.2016

СЕРДЮК А. А. КОРРУПЦИЯ В ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ ХАРЬКОВЧАН: РЕЗУЛЬТАТЫ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО МОНИТОРИНГА 2013–2015 ГОДОВ

Представлены результаты мониторингового исследования «Коррупция в повседневной жизни харьковчан», которое ежегодно проводится социологами Харьковского национального университета внутренних дел. Проанализированы динамика коррупционного опыта, взятки по требованию, добровольных взяток, использование «связей» и обжалования коррупции. Рассмотрены субъективные особенности восприятия коррупции харьковчанами, такие как: оценка остроты проблемы коррупции, оценка уровня коррупции и восприятие его изменения, оценка ущерба от коррупции и готовности к коррупционным практикам. Проанализирована личная «политика» харьковчан относительно взяток, их мнение о значении коррупции и мерах борьбы с ней.

Ключевые слова: коррупция, восприятие коррупции, мониторинг, взятки по требованию, добровольные взятки, противодействие коррупции.

SERDYUK A. A. CORRUPTION IN THE EVERYDAY LIFE OF KHARKIV CITIZENS: RESULTS OF SOCIOLOGICAL MONITORING IN 2013–2015

The results of the monitoring study “Corruption in the everyday life of Kharkiv citizens”, which is annually held by sociologists of Kharkiv National University of Internal Affairs have been provided. The dynamics of corrupt practices, on-demand bribes, voluntary bribes, usage of “relations” and corruption’s appeal have been analyzed. The results show a decrease of corruption’s experience in 2015 to 2013. “On-demand” bribery has declined, but “voluntary” bribery and usage of relations have increased. Most of Kharkiv citizens still do not complain of corruption, but the percentage of people who complained about corruption manifestations has significantly increased. The main reason of not appealing corruption – is that respondents consider it futile and sometimes dangerous thing.

The author has presented subjective features of corruption’s perception by Kharkiv citizens. Kharkiv citizens are inclined, as before, to assess the level of bribery in their hometown as lower than in the country. The growth rate of corruption fell twice. There is a widespread perception among Kharkiv citizens that corruption is more harmful to some other citizens than themselves. Nearly every fourth respondent believes that corruption in the society is not harmful for him personally. The percentage of respondents who always justify corrupt practices has increased. Three-quarters of respondents subjectively are ready to corrupt practices. A third of respondents is personally inclined to justify bribery, when there is hopeless situation for them, from their point of view, or if they “need a result”. Almost every third believes that we cannot avoid corruption. Only a quarter of respondents fully rejects corruption and believes that one cannot ever give bribes under any circumstances. Along with the awareness of the negative impact of corruption on the social structure respondents indicate functional nature of corruption, its ability to “solve problems”. Respondents have no single aware position on ways to combat corruption in the society and the state. To overcome this phenomenon the author offers to punish “someone else” and change own behavior is not consider necessary.

Keywords: corruption, perception of corruption, monitoring, on-demand bribes, voluntary bribes, combating corruption.